

Grażyna Razik

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
grazyna.razik@ciniba.edu.pl

Anna Szumiec

Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
anna.szumiec@ciniba.edu.pl

Katarzyna Wyszynska

Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka
katarzyna.wyszynska@ciniba.edu.pl

„Biblioteka otwarta” w czasie pandemii

Streszczenie: Artykuł podejmuje kwestie funkcjonowania biblioteki akademickiej w czasie pandemii koronawirusa. Omawia zastosowane przez księżnicę rozwiązania i udogodnienia pozwalające czytelnikom na bezpieczne i nieprzerwane korzystanie z zasobów bibliotecznych. Prezentuje Centrum Informacji Naukowej i Bibliotekę Akademicką jako nowoczesną instytucję, która podjęła wyzwanie dostosowania się do potrzeby czasu i sytuacji.

Słowa kluczowe: biblioteka, pandemia, COVID-19, Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka, CINiBA, usługi zdalne, zasoby elektroniczne

Idea „biblioteki otwartej”

Myślą przewodnią projektu Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach była idea otwartości. Takie założenie przyświecało twórcom CINiB-y już na etapie snucia planów o nowoczesnej bibliotece spełniającej standardy XXI wieku, było swoistym życzeniem, a nawet przepowiednią.

W 2008 r., czyli jeszcze przed rozpoczęciem budowy centrum, dyrektor księżnicy pisał: *O tym, czy biblioteka jest rzeczywiście „otwarta”, decyduje także to, czy z jej zasobów może korzystać każdy, a nie tylko członkowie wąskiej uprzywilejowanej, np. instytucjonalnie, społeczności. Zatem biblioteka otwarta dla wszystkich. Bliska także idei „domu otwartego”, w którym gospodarze chętnie przyjmują gości, zapewniając im przy tym rozliczne atrakcje, domu, w którym kwitnie życie intelektualne i towarzyskie. Biblioteka pozostaje miejscem dla otwartych dyskusji i otwartych umysłów¹.*

CINiBA działa już od 8 lat i do tej pory ugościła ponad 2 miliony czytelników. Jest jedną z najczęściej i najchętniej odwiedzanych bibliotek na Śląsku. Obok roli księżnicy akademickiej pełni również funkcję swoistego pasażu kultury, gdzie odbywają się konferencje, wystawy, spotkania autorskie, promocje książek etc. Zasoby biblioteki oraz nowoczesne i wygodne przestrzenie gmachu zachęcają do wizyt zarówno członków społeczności akademickiej, jak i mieszkańców regionu.

¹ PAWELEC, D. Biblioteka otwarta. W: KYCLER M., PAWELEC D. (red.). *Biblioteka otwarta. Wczoraj i jutro Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego*. Katowice: Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek, 2008, s. 9-10. ISBN 978-83-60743-12-6.

„Biblioteka otwarta” a ograniczenia związane z COVID-19

Sytuacja związana z epidemią wirusa COVID-19 z dnia na dzień ograniczyła niemal zupełnie działania CINIb-y i doprowadziła do paradoksu: „bibliotekę otwartą” trzeba było zamknąć. Choć fizycznie przestrzenie centrum pozostawały dla użytkowników niedostępne, zespół pracowników dokładał wszelkich starań, by umożliwić korzystanie ze źródeł bibliotecznych. Niezmiennie przyświecała nam owa idea „biblioteki otwartej” ufundowanej przede wszystkim dla czytelnika, a także w trosce o czytelnika: (...) „otwarta” jest także biblioteka dająca schronienie, biblioteka jako miejsce bezpieczne i przyjazne w przestrzeni fizycznej oraz duchowej².

Bezpieczne udostępnianie zasobów w czasie pandemii

W pierwszej kolejności zoptymalizowaliśmy i przygotowaliśmy nowe rozwiązania w zakresie zdalnego dostępu do źródeł repozytoryjnych. Na potrzeby edukacyjne uruchomiona została Dydaktyczna Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Śląskiego. Platforma mieści materiały dla studentów i pracowników naukowych niezbędne do zajęć w trybie online. Artykuły, publikacje dziedzinowe, podręczniki są deponowane na zamówienia złożone przez prowadzących.

Statystyki Dydaktycznej Biblioteki Cyfrowej UŚ od 12.03 do 30.06.2020 r.:

- 760 zamówień,
- 661 przygotowanych publikacji (prawie 144 tys. skanów),
- stan zasobu – ponad 3300 dokumentów,
- prawie 30 000 wejść,
- 1273 przepracowane godziny.

Wychodząc naprzeciw potrzebom czytelników, którzy nie mieli konta w CINIb-ie, a chcieli korzystać ze źródeł elektronicznych z domu, umożliwiliśmy jego zdalne założenie za pośrednictwem formularza rejestracyjnego dostępnego na stronie www.ciniba.edu.pl³.

W okresie od 12 marca do 30 czerwca 2020 r. aktywowano zdalnie ponad 400 kont dla użytkowników, którzy wcześniej nie byli zarejestrowani w bibliotece, a chcieli korzystać ze zbiorów online.

Biblioteka prenumeruje ponad 60 baz (w tym wiele pełnotekstowych), udostępniających kilkadziesiąt tysięcy czasopism oraz ok. 250 tys. książek. Z większości baz danych, po autoryzacji, można skorzystać w ramach zdalnego dostępu, czyli z dowolnego urządzenia z dostępem do internetu.

² Tamże, s. 10.

³ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 16.07.2020 r.

Tab.1. Statystyki wykorzystania baz i źródeł elektronicznych za okres 12.03–30.06 w dwóch kolejnych latach

	2019	2020
liczba logowań	341 017	501 791 (wzrost o 47%)
liczba przepracowanych godzin w systemie zdalnym	44 914	81 937 (wzrost o 82%)

Źródło: oprac. własne.

Niezmienne dostępne i uzupełniane jest także repozytorium RE-BUŚ – wirtualna przestrzeń stworzona dla nauki, gromadząca publikacje pracowników, doktorantów i studentów. Ponadto na kanale YouTube *CINiBA official* publikowane są filmy instruktażowe dotyczące korzystania z poszczególnych baz danych (m.in. PBL, CEEOL, EBSCOhost).

Książkomaty i całodobowa wrzutnia

Wobec rosnących oczekiwań czytelników związanych m.in. z nadchodzącą sesją egzaminacyjną oraz przygotowaniem prac dyplomowych, CINiBA uruchomiła książkomaty, umożliwiające wypożyczanie potrzebnych publikacji dostępnych w zbiorach centrum w sposób bezpieczny i niewymagający kontaktu z pracownikami. Rolę książkomatów pełnią kodowane skrytki depozytowe. Rozwiązanie to cieszy się wielkim zainteresowaniem użytkowników oraz regionalnych mediów.

Wykorzystanie książkomatów od 27.04 do 30.06.2020 r.:

- 92 zamówienia,
- 2059 egzemplarzy.

Popularność ta wynika m.in. z faktu, że usługa została aktywowana jeszcze przed 4 maja 2020 r., czyli w momencie, gdy biblioteki były nieczynne w związku z obostrzeniami. To samoobsługowe, innowacyjne rozwiązanie doskonale wpisuje się w ideę bezpiecznej „biblioteki otwartej”. Z kolei zwroty publikacji, również bez konieczności kontaktu z bibliotekarzem, przyjmuje całodobowa wrzutnia usytuowana na zewnątrz budynku. Czytelnicy mogą oddawać książki w dowolnym dniu tygodnia i o dogodnej dla siebie porze, co znacznie poprawia komfort korzystania z usług CINiB-y. Zwracane publikacje, zgodnie z zaleceniami, podlegają kwarantannie.

Wypożyczalnia i oddziały specjalistyczne biblioteki

Wypożyczalnia CINiB-y została uruchomiona w pierwszym dniu drugiego etapu łagodzenia obostrzeń związanych z zapobieganiem rozprzestrzenianiu się wirusa, czyli 4 maja 2020 r. Centrum było wówczas jedną z niewielu bibliotek w regionie, umożliwiającą realizację usługi wypożyczania publikacji w tradycyjny sposób. Aby zachować wszystkie wymagane standardy bezpieczeństwa, wypożyczalnia została wyposażona w zalecane środki ochrony, takie jak płyn dezynfekujący, przesłony, przyłbice, maseczki i rękawiczki dla pracowników. Użytkownicy wchodzący do budynku byli

rejestrowani. W następnych tygodniach otwierały się kolejne oddziały specjalistyczne bibliotek UŚ i UE w Katowicach. Działania miały na celu umożliwienie jak największej liczbie czytelników dostępu do potrzebnych dziedzinowych publikacji.

Tab.2. Statystyka wypożyczalni za okres maj-czerwiec 2020 r.

	maj	czerwiec
odwiedziny w wypożyczalni	2848	4276
liczba zamówień	8620	6143
liczba wypożyczeń	7747	6084
liczba zwrotów	7124	16 626

Źródło: oprac. własne.

Czytelnie i kabiny do pracy indywidualnej

Już 1 czerwca 2020 r. możliwe stało się otwarcie czytelni ogólnej oraz kabin do pracy indywidualnej w CINIb-ie. Oprócz wspomnianych wyżej środków bezpieczeństwa liczbę dostępnych miejsc zmniejszono o ponad połowę w celu zapewnienia wymaganego dystansu pomiędzy użytkownikami (min. 2 m). Z kabin do pracy indywidualnej może korzystać wyłącznie jedna osoba dziennie. Podlegają one dezynfekcji po zamknięciu biblioteki.

Kanały komunikacji z czytelnikami

Podstawowym sposobem komunikacji z użytkownikami jest [strona internetowa CINIb-y](#). W momencie kiedy tradycyjne udostępnianie zasobów bibliotecznych przestało być możliwe, wszystkie informacje publikowane na stronie WWW poświęcone zostały wyeksponowaniu zdalnych usług biblioteki. Kwestię priorytetową stanowiło uświadomienie czytelnikom, że CINIbA nie została zamknięta, a dostosowała się do nowej rzeczywistości, przenosząc jeszcze większą niż dotychczas część działań do trybu online. Drugą istotną sprawą było przeprowadzenie użytkowników przez konieczne zmiany i udzielenie im pomocy w odnalezieniu się w zaistniałych realiach.

Niezwykle efektywnym sposobem informowania czytelników o nowych rozwiązaniach przygotowanych przez księżnicę okazały się media społecznościowe. CINIbA prowadzi kanał na YouTube, profil na Facebooku, Instagramie, Twitterze i LinkedIn. Media zapewniają bardzo sprawny i szybki kontakt z czytelnikami (na przykład stronę FB @CINIbA.official śledzi blisko 5 tys. osób). Co ważne, w mediach społecznościowych nie publikujemy wyłącznie bieżących komunikatów poświęconych funkcjonowaniu biblioteki. Specjalnie na czas obostrzeń przygotowaliśmy kilka nowych cykli tematycznych: #CINIbAonline, #WYSTAWAonline, #OdbierzWKsiążkomacie, #ŹródłaElektroniczne, #SpotkaniaZPoezją. Staraliśmy się zaciekać czytelników, zachęcić ich do sięgnięcia po literaturę, która być może wcześniej uchodziła ich uwadze. Zainspirować do odbywania lekturowych podróży, poszukiwania nowych książkowych szlaków. Wyjątkowo entuzjastycznym przyjęciem cieszył się post poświęcony uruchomieniu książkomatów w CINIb-ie. Książkomaty zostały otwarte już 27 kwietnia i doskonale trafiły w ówczesne potrzeby użytkowników. Stanowiły rozwiązanie innowacyjne nie tylko w przestrzeni centrum, ale również na tle innych bibliotek regionu.

Post informujący o usłudze książkomatów dotarł do ponad 23 tys. odbiorców FB, uzyskał przeszło 130 „polubień”.

Trzecim najbardziej skutecznym kanałem komunikacyjnym okazał się newsletter dedykowany pracownikom naukowym. Korzystamy z niego w celu przekazania aktualności o najistotniejszych zmianach w zasadach funkcjonowania systemu bibliotecznego-informacyjnego, wprowadzeniu nowych udogodnień i rozwiązań. Wszyscy użytkownicy biblioteki mogą ponadto zwrócić się ze wszelkimi wątpliwościami i uwagami do pracowników za pośrednictwem e-maila: zapytaj@ciniba.edu.pl, który na bieżąco obsługują dyżurujący bibliotekarze.

Sytuacja spowodowana epidemią wirusa postawiła spore wyzwanie przed bibliotekarzami. Chcąc zapewnić czytelnikom dostęp do potrzebnych źródeł, trzeba było przygotować i uruchomić nowe, bezpieczne rozwiązania tak szybko, jak to możliwe. Centrum Informacji Naukowej i Biblioteka Akademicka to przestrzeń wyposażona w najnowocześniejsze technologie i urządzenia, pozwalające na dużą samodzielność użytkowników w procesie udostępniania zbiorów. Udogodnienia te połączone z zaangażowaniem i kreatywną pracą zespołu umożliwiły sprawną i efektywną obsługę czytelników w zmienionej rzeczywistości.

Bibliografia:

1. PAWELEC, D. Biblioteka otwarta. W: KYCLER M., PAWELEC D. (red.). *Biblioteka otwarta. Wczoraj i jutro Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego*. Katowice: Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek, 2008. ISBN 978-83-60743-12-6.